

БІБЛІОТЕКА УНІВЕРСИТЕТУ У СИСТЕМІ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИХ ПРАВОВІДНОСИН

О.О. Будецька

*Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого
Наукова бібліотека*

У сучасній Україні діяльність бібліотек як інформаційних, культурних і освітніх установ, що забезпечують доступ користувачів до документів та інформації, набуває все більшого суспільного та економіко-правового значення. Не буде перебільшенням зазначити, що першочергове місце у цій діяльності належить бібліотекам вищих навчальних закладів, бо саме тут зосереджені цивілізаційні засади формування майбутньої української нації.

Однак слід зазначити, що проблеми бібліотеки як суб'єкта інтелектуальних правовідношень не тільки не досить чітко визначені національним законодавством, а окремі з них взагалі не розглядалися у правовому полі країни, що вносить значний дискомфорт у її діяльність.

Між тим, регламентація інтелектуально-правової сфери діяльності бібліотек є досить актуальною галуззю дослідження у зарубіжному бібліотекознавстві й бібліотечній практиці. Зокрема, звернемо увагу на дослідження Джул'єн Ван Борм «Long Tail, авторське право і бібліотеки» [1], Барбари Джонс «Інтелектуальна свобода: гарантії та захист» [2], С. Норман «Директива Європейського Союзу по гармонізації авторського та суміжних прав: Короткий огляд» [3], О. О. Вілінова «Короткий огляд практики регулювання відношень, пов'язаних з незаконним використанням об'єктів авторського та суміжних прав у мережі Інтернет, у країнах ЄС, США і Росії» [4], В. Белова «Із світового досвіду захисту інтелектуальної власності» [5], А. Земського «Новини зі світу авторських прав» [6] та ін.

Законодавчу базу національних регламентів, на яких базується сфера функціонування бібліотеки як суб'єкта інтелектуальних взаємовідношень, складають: Конституція України, ратифіковані міжнародні акти (конвенції, багатосторонні та двосторонні угоди тощо), які мають вищу силу ніж національне законодавство на території держави, національні закони та підзаконні акти.

Насамперед, слід нагадати, що правовідносини у сфері інтелектуальної власності, що стосуються й бібліотек, базуються на таких міжнародних актах як Всесвітня конвенція про авторське право від 06.09.1952 р. (переглянута 24.07.1971 р.), Бернська конвенція про охорону літературних та художніх творів від 24.07.1971 р. (переглянута 28.09.1979 р.), Конвенція про охорону виробників фонограм від незаконного відтворення їх фонограм від 29.10.1971 р., Договір Всесвітньої організації інтелектуальної власності по авторському праву від 20.12.1996 р., низці двосторонніх та багатосторонніх угод України з різними державами світу.

Звернемо увагу на те, що й більшість законів незалежної України у сфері інтелектуальної власності базуються саме на концептуальних засадах названих міжнародних актів. До того ж, сьогодні активно здійснюється й імплементація норм європейського права у галузі інтелектуальної власності. Основними національними законами, що регламентують цю сферу й мають відношення до бібліотечної сфери, є Закон України «Про авторське право та суміжні права» від 23.12.1993 р. № 3792-XII, а також кодифікований закон – Цивільний Кодекс України (надалі ЦК України).

На деяких позиціях цих документів, які необхідно знати бібліотечним працівникам, слід зупинитися більш детально. Згідно ст. 11 ЦК України підставами виникнення цивільних прав та обов'язків є: 1) договори та інші правочини; 2) створення літературних, художніх творів, винаходів та інших результатів інтелектуальної, творчої діяльності. Результати інтелектуальної, творчої діяльності та інші об'єкти права інтелектуальної власності створюють цивільні права та обов'язки відповідно до книги четвертої ЦК та інших законів. Звернемо увагу на гл. 15 «Нематеріальні блага», де ст. 200 законодавчо регламентує визначення терміну «інформація» як «будь-які відомості та/або дані, які можуть бути збережені на матеріальних носіях або відображені в електронному вигляді» [7].

Що стосується безпосередньо нормативної регламентації діяльності бібліотеки в інтелектуально-правовому полі, то відповіді можна знайти у кн. 4 ЦК України «Право інтелектуальної власності». Закон відносить до об'єктів права інтелектуальної власності літературні та художні твори; комп'ютерні програми; компіляції даних (бази даних); виконання; фонограми, відеограми, передачі (програми) організацій мовлення; наукові відкриття; винаходи, корисні моделі, промислові зразки; компоновання (топографії) інтегральних мікросхем та раціоналізаторські пропозиції (ст. 420).

Бібліотечним фахівцям слід звернути увагу на ст. 424 «Майнові права інтелектуальної власності». Такими правами визначені наступні: 1) право на використання об'єкта права інтелектуальної власності; 2) виключне право дозволяти використання об'єкта права інтелектуальної власності; 3) виключне право перешкоджати неправомірному використанню об'єкта права інтелектуальної власності, в тому числі забороняти таке використання.

Відповідно до наведеного бібліотеку слід розглядати з одного боку як учасника (суб'єкта) правових відношень, який є головним постачальником інформації, а з іншого – як об'єкта авторського права.

Виходячи з визначених прав бібліотеки як суб'єкта інтелектуальних правовідносин, слід зазначити, що у відповідності до суспільного розуміння і регламентованого Законом України «Про бібліотеки та бібліотечну справу» від 27.01.1995 р. правового статусу вони можуть здійснювати без згоди авторів та інших правовласників: 1. видачу читачам у тимчасове користування правомірно придбаних примірників творів для читання в приміщеннях бібліотеки або за її межами (крім примірників творів у цифровій формі); 2. видачу читачам у тимчасове користування правомірно придбаних примірників творів в цифровій формі (на електронних носіях) для ознайомлення з їх змістом виключно в приміщеннях бібліотеки і з виключенням можливості їх копіювання; 3. ксерокопіювання примірника книги, журналу або іншої одиниці зберігання в єдиному екземплярі для заміни раніше втраченого примірника (не застосовується щодо примірників в електронній формі).

У зв'язку із зазначеним не можна не звернути увагу на позицію Міжнародної федерації бібліотечних асоціацій (ІФЛА) по забезпеченню авторського права в галузі електронних інформаційних ресурсів [8]. У документі зазначається, що надмірна охорона авторського права може поставити під загрозу демократичні традиції і призвести до порушення принципів соціальної справедливості шляхом необґрунтованого обмеження доступу до інформації і знань. Занадто сувора охорона авторського права стримує конкуренцію та інновації і пригнічує творчість. ІФЛА вважає, що якщо бібліотекам і громадянам не буде надано право користуватися винятками, які допускають безкоштовний доступ і використання для цілей, відповідних суспільним інтересам і узгоджуються з добросовісною практикою – таких, як освіта та дослідження, – виникне небезпека, що переваги Інформаційного Суспільства будуть доступні тільки тим, хто в змозі заплатити. Що стосується творів в цифровому форматі, без оплати або без звернення за дозволом всі користувачі бібліотеки повинні мати можливість: – *переглядати* загальнодоступний охоронюваний авторським правом матеріал; – *копіювати* безпосередньо або за допомогою

бібліотечних та інформаційних працівників розумну частину охоронюваного цифрового твору для використання в особистих, навчальних або дослідницьких цілях.

Окремо слід акцентувати увагу на створенні електронних копій книг або їх ксерокопіюванні. Право на здійснення таких робіт базується на ст. 446. ЦК України «Строк чинності майнових прав інтелектуальної власності на твір». Зокрема закон визначає, що строк чинності майнових прав інтелектуальної власності на твір спливає через сімдесят років, що відраховується з 1 січня року, наступного за роком смерті автора чи останнього із співавторів, який пережив інших співавторів, крім випадків, передбачених законом. Висновком зазначеного є те, що твори сучасних авторів згідно закону не підлягають ксерокопіюванню або скануванню без згоди авторів. У розвинутих країнах це питання практично вирішене. Зокрема, авторська книга має вбудовану технічну підтримку авторських прав. Інша справа з рідкісними виданнями, більшість з яких вийшла друком задовго до визначеного законом терміну, що надає право бібліотекам активно використовувати їх для створення власних інформаційних продуктів. Зразком такого підходу є, наприклад, електронний ресурс НЮУ ім. Ярослава Мудрого «LEGALIUM», який містить майже 8 тис. повнотекстових видань XIX – початку XX ст.

Але аналіз діяльності бібліотеки буде не повним без розгляду її як об'єкта авторського права. Такими об'єктами виступають результати інтелектуальної діяльності, створювані співробітниками бібліотек. До їх числа відносяться каталоги, картотеки, електронні бібліотеки, бази даних, програми для ЕОМ, реалізовані на різних носіях інформації, у тому числі на оптичних компакт-дисках CD-ROM, DVD, електронні видання, електронні бібліотеки, інформація, поширювана по мережах, а також друковані видання (бібліографічні покажчики, анотовані списки літератури, оглядово-аналітична інформація, монографії, збірники доповідей, статті, науково-практичні та методичні посібники, сценарії масових заходів тощо). Бібліотеки можуть мати й секрети виробництва (ноу-хау), які представляють собою сукупність відомостей будь-якого характеру, зокрема це можуть бути нові інноваційні технології, технічні, технологічні, організаційні, управлінські рішення, пов'язані з розстановкою фондів або їх реставрацією, удосконалені прийоми обслуговування, комплектування або обробки тощо.

Більш детально слід зупинитися на такому об'єкті авторського права як Сайт бібліотеки. Насамперед, авторське право на сайт бібліотеки рекомендується зареєструвати. Для захисту авторських прав необхідно узгоджувати з авторами право на розміщення їх матеріалів краще через укладення письмової угоди, або із зазначенням, що текст (книги, статті, тез і т.п.) «опублікований з письмової згоди автора, перекладача, видавництва тощо». Основними правилами ведення сайту є недопустимість публікації без дозволу правовласника (слід пам'ятати, що у матеріалі може бути декілька правовласників), при публікації статей і фрагментів творів обов'язково слід вказати джерело, автора і видавця.

Головне, на чому хотілося б акцентувати увагу бібліотек, а точніше бібліотечних працівників, діяльність яких може розглядатися як об'єкт авторського права, є необхідність реєстрації цих прав згідно ЦК України і Закону «Про авторські та суміжні права». Є безліч прикладів, коли результати значної й кропіткої праці бібліотекарів по створенню ресурсів ставали об'єктами авторського права зовсім або мало причетних до їх створення осіб, які змогли вчасно зареєструвати права на них.

Можна вважати, що діяльність по створенню бібліотечних інформаційних ресурсів у вузівських бібліотеках буде тільки зростати. Більше того, цивілізаційний розвиток піднімає бібліотеки на досить високий щабель соціального значення. Хто володіє інформацією – володіє світом. Відома фраза набуває цілком зрозумілого змісту, якщо розглядати її стосовно місця бібліотеки у сучасному світі. А тому слід уміти захищати авторські права бібліотекарів.

В межах представленої статті безумовно вдалося лише схематично, без глибинного аналізу звернути увагу на окремі позиції інтелектуально-правових відносин в бібліотеках, кожна з яких може стати предметом не тільки обговорення, але й значного наукового аналізу.

Список літератури

1. Ван Борм Д. Long Tail: Авторское право и библиотеки / Джульен Ван Борм // Корпоративные библиотечные системы: технологии и инновации. – Санкт-Петербург : Изд-во Санкт-Петербург. гос. политехн. ун-та, 2009. – С. 127–132.

2. Джонс Б. Интеллектуальная свобода: гарантии и защита / Барбара Джонс // Библиотечное дело. – 2012. – № 1. – С. 22–25.

3. Норман С. Директива Европейского Совета по гармонизации авторского и смежных прав : Краткий обзор / С. Норман // Научные и технические библиотеки. – 2002. – № 1. – С. 104–110.

4. Вилинов А. А. Краткий обзор практики регулирования отношений, связанных с незаконным использованием объектов авторского и смежных прав в сети Интернет, в странах ЕС, США и России / Вилинов А. А. // Культура: управление, экономика, право. – 2011. – № 1. – С. 27–31.

5. Белов В. Из мирового опыта защиты интеллектуальной собственности / В. Белов, Г. Денисов // Российский экономический журнал. – 1997. – № 3. С. 82–88.

6. Земсков А. И. Новости из мира авторских прав / А. И. Земсков // Научные и технические библиотеки. – 2006. – № 2. – С. 77–81.

7. Цивільний кодекс України Закон України від 16.01.2003 № 435-IV // Офіційний вісник України. – 28.03.2003. – № 11. – ст. 461. – С. 7.

8. Позиция Международной федерации библиотечных ассоциаций и учреждений (ИФЛА) по обеспечению авторского права в области электронных информационных ресурсов. Документ утвержден Исполнительным Бюро ИФЛА на 66-й Генеральной конференции в Иерусалиме, Израиль (13–18 августа 2000 г.): Ел. ресурс. – Режим доступа: // <http://www.libertarium.ru/ifla-position>. – заголовок з екрану.